

РОЗДІЛ 5

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.7.045:365.244(477)

Гнатюк Т. О.

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

ДОСТУПІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ДО ЖИТЛА У ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті розглянуто житлові умови найбільш уразливих категорій внутрішньо переміщених осіб (осіб старше 60-ти років і сімей із дітьми) у Харківській області. Дослідження проведено на основі опитування внутрішньо переміщених осіб і місцевого населення. Проведено напівструктуровані інтерв'ю з експертами ринку нерухомості Харківської області. Увага приділена таким аспектам: тип приміщення, в якому проживають внутрішньо переміщені особи; визначення частки доходів, які витрачають переселенці на житло; труднощі і випадки дискримінації, з якими стикалися внутрішньо переміщені особи під час пошуку житла; плани внутрішньо переміщених осіб на переїзд; ставлення місцевого населення до внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, ринок нерухомості, Харківська область, Україна.

Постановка проблеми. Із початку масового переміщення громадян України в результаті анексії АР Крим і проведення антитерористичної операції у Донецькій і Луганській областях житлове питання залишається одним з основних для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) поряд із працевлаштуванням. Хоча проблема екстреного розселення ВПО вже не стоїть так гостро, як на початку масового переїзду людей, затування конфлікту і неможливість повернення з різних причин у населені пункти попереднього проживання вносять на порядок денний питання довгострокового забезпечення ВПО житлом. Водночас для розробки конкретних заходів необхідно мати чітке уявлення, як житлове питання вирішується переселенцями зараз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг ситуації щодо внутрішнього переміщення в Україні й опис умов, в яких проживають ВПО, міститься переважно у звітах міжнародних організацій. Так, у звіті Регіонального представництва Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) за жовтень 2014 р. описується загальна ситуація з розміщенням переселенців [1, с. 7]. У 2015 р. УВКБ ООН провело спільну оцінку потреб ВПО у м. Київ та Київській області, за результатами якої основні проблеми, які зазначили респонденти, стосувалися відсутності постійного житла, розташування місць компактного проживання у віддалених районах, упереджене ставлення орендодавців до переселенців [2, с. 3]. У квітні 2015 р. УВКБ ООН провело аналіз потреб ВПО у Луганській області. Серед основних висновків: відсутність комплексної політики щодо розміщення ВПО на національному, обласному і місцевому рівнях, нестача місць для колективного розміщення, високі ціни на оренду житла, проживання у пошкоджених або непридатних для проживання приміщеннях [3, с. 18]. У березні 2016 р. Міжнародна організація з міграції та Український центр соціальних реформ започаткували Національну систему моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами в усіх областях України, у рамках якої вже відбулося три раунди опитування [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Найявні дослідження або описують ситуацію з житлом для ВПО взагалі, або концентруються на специфічних територіях, які мають свої особливості, як, наприклад, близькість до військових дій. Окрім того, у складі ВПО є особливо вразливі групи. Так, 49,3% від загальної кількості ВПО становлять інваліди і особи похилого віку, а 16,5% – діти [5]. Розміщення ВПО по областях України є неоднорідним, що впливає на стан місцевих ринків житла. Отже, спостерігається потреба у дослідженнях, які б висвітлювали житлові умови найбільш уразливих груп ВПО і враховували особливості їхнього розселення.

Харківська область є другою за кількістю розміщення переселенців на її території після Луганської області, але першою серед тих областей України, де ВПО шукають притулок і де не проводяться бойові дії. За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій, станом на 7 грудня 2015 р. у Харківській області було зареєстровано 20,6% ВПО від їхньої загальної кількості [5]. Таким чином, вивчення житлових умов переселенців у регіоні їх найвищої концентрації є надзвичайно актуальним.

Мета статті полягає у дослідженні житлових умов таких груп ВПО, як особи похилого віку (старше 60-ти років) і сім'ї з дітьми у Харківській області.

Для досягнення поставленої мети автором було використано базу даних проекту «Оцінка місцевих ринків Харківської області в рамках гуманітарної програми МОМ в Україні «Гуманітарна допомога внутрішньо переміщеним особам в Україні шляхом грошових переказів», що проводився у грудні 2015 р. – січні 2016 р. Грошова допомога надавалася МОМ найбільш уразливим групам ВПО – людям віком 75 років і старші, родинам із трьома та більше дітьми, а також людям із першою та другою групами інвалідності [6], які в дослідженні проходять під назвою «бенефіціари МОМ».

На жаль, параметри генеральної сукупності є невідомими. Обсяг вибірки становив 1 002 особи. Критерії відбору респондентів були такими: вік від 18 років; зареєстровані у Харківській області

ВПО і мешканці Харківської області; жінки мали становити 50% у кожній цільовій групі.

Дослідження проходило у два етапи. На першому етапі у грудні 2015 р. було опитано 250 респондентів із категорії осіб, які отримували допомогу МОМ (тобто бенефіціари МОМ), 250 респондентів із категорії внутрішньо переміщених осіб, які не отримують допомогу МОМ (небенефіціари), а також 251 респондента з числа місцевого населення Харківської області. На другому етапі у січні 2016 р. було здійснено повторне опитування 251 респондента з категорії бенефіціарів МОМ. Групи респондентів бенефіціарів МОМ мали такі характеристики: на першому етапі опитування особи старше 60-ти років становили 34,0% (на другому етапі – 34,3%), респонденти з неповнолітніми дітьми – 54,8% (51,4%), жінки працездатного віку – 36,4% (33,9%). Опитування ВПО і місцевого населення відбувалися методом телефонного інтерв'ю.

У січні 2016 р. було проведено напівструктуровані інтерв'ю з 10 експертами – керівниками або заступниками керівників агентств нерухомості, які працюють у Харківській області. Автором також використано методи аналізу, синтезу і порівняння.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Умови проживання. Внутрішньо переміщені особи переважно знімають квартиру/будинок або мешкають у родичів. Так, результати першого опитування у грудні 2015 р. показали, що 47,2% бенефіціарів допомоги МОМ знімали квартиру або будинок, а 20,4% мешкали у родичів. При цьому серед не бенефіціарів 44,0% мешкали в орендованій квартирі чи будинку, а 31,2% – у родичів.

Результати другого опитування, що було проведено у січні 2016 р., показало зменшення частки бенефіціарів МОМ, які орендують різні види житла, особливо у сегменті оренди кімнати, місця в гуртожитку, оренди квартири або будинку разом з іншою сім'єю. Хоча частка бенефіціарів МОМ, які знімали квартиру або будинок, зросла на 7,4 в. п. Водночас зросла частка осіб, які проживали у родичів. Окрім того, 2,0% бенефіціарів указали, що проживають у місці тимчасового розміщення, чого не спостерігалось у першому опитуванні (табл. 1).

Таблиця 1

Тип приміщення, в якому мешкають бенефіціари допомоги МОМ (%)

Тип приміщення	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.
Знімаю квартиру/будинок	47,2	54,6
Знімаю квартиру/будинок разом з іншою сім'єю	8,4	6,4
Знімаю кімнату	12,8	4,8
Орендую місце в кімнаті гуртожитку	3,2	0,8
Проживаю у нежилому приміщенні	1,6	0,4
Проживаю в місці тимчасового розміщення	-	2,0
Проживаю у родичів	20,4	23,9
Проживаю у знайомих	5,2	4,8
Інше	1,2	2,4

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

Більше половини опитаних бенефіціарів МОМ (66%) орендують житло. При цьому найбільшу групу становлять бенефіціари, які витрачають на

оренду (без комунальних платежів) 501–1000 грн. на місяць. За результатами другого опитування ця група зросла у січні на 2,9 в. п. і досягла 22,8%. Найбільше зростання (на 5,4 в. п.) було зафіксовано у сегменті осіб, які витрачають на оренду 2501–3000 грн. на місяць: частка цієї групи бенефіціарів зросла з 12,0% до 17,4%. Водночас відбулося зменшення частки груп бенефіціарів, які витрачають на оренду 1501-2000 грн. та 3001-4000 грн. на місяць.

Таблиця 2

Витрати бенефіціарів допомоги МОМ на сплату оренди за житло за останній місяць без урахування комунальних послуг (%)

	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.
Менше 500 грн.	12,7	13,8
501-1000 грн.	19,9	22,8
1001-1500 грн.	16,3	15,6
1501-2000 грн.	13,3	7,2
2001-2500 грн.	11,4	12,6
2501-3000 грн.	12,0	17,4
3001-4000 грн.	10,8	6,6
4001-5000 грн.	3,0	3,6
5001 грн. і більше	0,6	0,6

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

Серед ВПО, які не отримують допомоги МОМ, сплачували орендну плату 48,4%. При цьому майже чверть (24,0%) становили респонденти, які витрачали 501-1000 грн. на місяць, 17,4% опитаних цієї групи витрачали 1501-2000 грн., і 12,4% витрачали 3001-4000 грн. Серед опитаних представників місцевого населення лише 13,1% орендували житло. На питання про розмір орендної плати відповіли 12,4%, із них найбільшу групу (41,9%) становили особи, які сплачували орендну плату у сегменті 2001-2500 грн. на місяць, по 19,4% респондентів сплачували у сегменті 1001-1500 грн. та 1501-2000 грн. на місяць.

Таким чином, ВПО орендують житло у найбільш дешевому сегменті. Перехід у групи більш дорогого сегменту пояснюється зростанням цін на ринку житла Харківської області.

Ці результати підтвердили також експерти на ринку нерухомості. Так, на думку експертів, переїзд ВПО спричинив зростання цін на оренду житла і незначне зростання попиту на купівлю дешевого житла, яке раніше не користувалося попитом. Під час пошуку житла для оренди ВПО віддають перевагу дешевому сегменту (800-1000 грн. за місяць), про що зазначили половина експертів. Водночас серед ВПО трапляються покупці різного матеріального рівня, які шукають житло для оренди у різних цінових категоріях. Більшість експертів повідомили, що ВПО частіше звертаються до агентств нерухомості з приводу оренди, ніж купівлі житла, і серед клієнтів становлять не більше 15%.

Друге опитування виявило зростання частки доходу, яку бенефіціари МОМ витрачають на оплату житла (оренду і комунальні послуги). Так, якщо у грудні 2015 р. біля 60% респондентів цієї групи витрачали на житло до 20% свого доходу, то наприкінці січня 2016 р. вже половина респондентів заявила, що витрачає на житло до 30% свого доходу. Крім того, більше ніж у два рази зросла група респондентів-бенефіціарів, які витрачають 40% доходу, і майже у п'ять разів зросла група респондентів, які витрачають на житло 45% свого доходу (табл. 3). Отримані результати

пояснюються зростанням цін на житло і на комунальні послуги, що було спричинено як напливом до області переселенців, так і підвищенням тарифів на комунальні послуги.

При цьому майже половина респондентів із числа місцевого населення витрачало на оплату житла до 20% доходу. Однак порівнювати результати групи ВПО і місцевого населення не видається можливим, оскільки структура респондентів місцевого населення суттєво відрізняється від структури респондентів ВПО. Респонденти з числа місцевого населення майже на три чверті склалися з осіб працездатного віку і переважно проживали у власних квартирах або будинках (77,7%).

Таблиця 3
Частка доходу, який витрачають бенефіціарі MOM на оплату житла (оренда, комунальні послуги), %

Частка доходу	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.
5	0,5	0,5
10	35,2	23,2
15	3,8	5,0
20	24,8	15,0
25	4,3	0,5
30	12,9	10,5
35	6,2	8,2
40	7,6	17,3
45	2,4	11,4
50	1,9	8,6
65	0,5	-

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

Дослідження показало також зростання частки бенефіціарів, які витрачають допомогу MOM саме на оренду житла або оплату комунальних послуг. Якщо під час першого опитування про це повідомили 10,4% респондентів, то під час другого опитування про це зазначили вже 13,6% респондентів із категорії осіб, які отримують допомогу MOM.

Для економії коштів або вирішення матеріальних труднощів 13,6% бенефіціарів MOM та 4,8% небенефіціарів переїжджали до менш комфортного житла. За даними другого опитування, частка бенефіціарів, які позитивно відповіли на це питання, зменшилася у 3,5 рази і досягла позначки у 4,0%.

На момент першого опитування житлову субсидію отримували лише 2,8% бенефіціарів MOM, а серед місцевого населення таких домогосподарств було 19,1%. Друге опитування показало зменшення частки респондентів-бенефіціарів, які отримували субсидію (до 0,4%).

Незважаючи на невирішеність житлового питання у довгостроковій перспективі, переважна більшість респондентів – бенефіціарів

MOM не збираються переїжджати у інший населений пункт у найближчі 12 місяців. Про це повідомили 93,2% респондентів на першому етапі опитування і 98,4% респондентів – на другому етапі. Особи, які повідомили про свій намір змінити місце проживання, збираються повернутися додому. Таким чином, потреба у постійному житлі для вразливих категорій ВПО залишається актуальною.

Ставлення місцевої громади до ВПО під час пошуку житла. За результатами першого опитування у грудні 2015 р. переважна більшість респондентів з обох досліджуваних груп ВПО зазначили, що не зазнавали труднощів із пошуком житла після переселення (табл. 4). Результати другого опитування у січні 2016 р. показали зовсім інші результати: майже половина (49,0%) респондентів-бенефіціарів повідомили, що стикалися з труднощами під час пошуку житла.

Таблиця 4
Відповідь респондентів – бенефіціарів та небенефіціарів на питання: «Чи стикалися Ви з труднощами під час пошуку житла після переселення?» (%)

	Бенефіціарі		Небенефіціарі
	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.	Грудень 2015 р.
Так	24,0	49,0	18,4
Ні	76,0	51,0	81,6

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

За результатами першого опитування більшість респондентів – ВПО обох категорій (61,6% бенефіціарів та 54,8% небенефіціарів) уважали, що процес пошуку житла для переселенців нічим не відрізняється від такого для місцевого населення. Однак під час другого опитування вже 48,6% респондентів-бенефіціарів повідомили, що переселенцям важче знайти житло, ніж місцевому населенню (табл. 5).

Також змінилася думка респондентів-бенефіціарів щодо цін на житло для переселенців. Якщо у першому опитуванні 18,4% респондентів-бенефіціарів вказали на завищені для переселенців ціни, то у другому опитуванні про це наголосили вже 30,3% опитаних даної групи. Серед небенефіціарів 11,2% респондентів уважали ціни на оренду житла для переселенців вищими, ніж для місцевого населення.

Окрім того, у першому опитуванні 16,0% респондентів-бенефіціарів і 21,6% небенефіціарів повідомили, що стикалися із ситуацією відмови в оренді житла через їхній статус ВПО. У другому опитуванні про це повідомили вже майже 20% респондентів-бенефіціарів.

За результатами першого опитування з упередженням ставленням до переселенців під час пошуку житла стикалися 15,2% ВПО-бенефіціарів та

Таблиця 5
Відповідь респондентів – бенефіціарів та небенефіціарів на питання: «Чи відрізняється для переселенців процес пошуку житла порівняно з місцевим населенням?» (%)

	Бенефіціарі		Небенефіціарі
	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.	Грудень 2015 р.
Не відрізняється	61,6	46,2	54,8
Переселенцям знайти житло важче, ніж місцевому населенню	34,4	48,6	40,8
Переселенцям знайти житло легше, ніж місцевому населенню	4,0	5,2	4,4

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

Відповідь респондентів – бенефіціарів та небенефіціарів на питання: «Чи відрізняються ціни на оренду житла для переселенців порівняно з місцевим населенням?» (%)

	Бенефіціари		Небенефіціари
	Грудень 2015 р.	Січень 2016 р.	Грудень 2015 р.
Не відрізняються	77,6	65,7	84,8
У цілому ціни вищі, ніж для місцевого населення	18,4	30,3	11,2
У цілому ціни нижчі, ніж для місцевого населення	4,0	4,0	4,0

Джерело: опитування ВПО (грудень 2015 р., січень 2016 р.)

16,8% ВПО-небенефіціарів. Результати другого опитування показали зменшення частки респондентів-бенефіціарів, які позитивно відповіли на це питання (до 12,4%).

Респонденти з числа місцевого населення Харківської області продемонстрували обізнаність із труднощами ВПО. Так, 33,9% респондентів цієї групи вважають, що вирішення житлового питання є основним у даний час для ВПО, а 71,7% респондентів із представників місцевого населення зазначили, що переселенцям складно орендувати житло. Крім того, 43,4% респондентів із числа місцевих жителів підтвердили, що їм відомі ситуації дискримінації переселенців під час вирішення житлових питань. Однак переважна більшість респондентів із числа місцевого населення не пов'язує появу в Харківській області ВПО та ріст цін на оренду житла. Про це повідомили 64,5% опитаних. Хоча 26,7% респондентів відмітили ускладнення доступу до вирішення житлових питань після появи в регіоні переселенців.

За інформацією більшості опитаних експертів, орендодавці ставляться до ВПО негативно, оскільки на початку масового переміщення траплялися випадки вивозу речей орендодавців із квартир і у місцевого населення склався негативний портрет переселенців. Більше половини експертів повідомили також, що знають про випадки упередженого ставлення до ВПО з боку орендодавців. Водночас, на думку деяких експертів, відбувається поступове зміння ставлення місцевого населення щодо до переселенців на нейтральне.

Висновки. Результати дослідження ще раз довели необхідність у забезпеченні ВПО у Харківській області постійним житлом. Зараз найбільш уразливі категорії ВПО проживають або в орендованих приміщеннях, або у родичів. Водночас переважна більшість респондентів має намір залишатися у нових місцях поселення. Намітилася також тенденція до ускладнення пошуку житла для ВПО, що, ймовірно, є наслідком великої кількості переселенців в області та негативного досвіду їхньої взаємодії з місцевими орендодавцями.

Список літератури:

1. Profiling and Needs Assessment of Internally Displaced Persons (IDPs). October 23, 2014 // UNHCR. The UN Refugee Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua/attachments/article/971/IDP.pdf>.
2. Звіт про спільну оцінку потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО), м. Київ та Київська область, Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua>.
3. Спільна оцінка, Луганська область, Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unhcr.org.ua>.
4. Національна система моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами. Березень-червень 2016 р. / Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_nms_cumulative_report_ukr.pdf.
5. Про надання інформації щодо розміщення внутрішньо переміщених осіб : Лист Державної служби України з надзвичайних ситуацій № 02-18015/161 від 09.12.2015.
6. 16 тисяч уразливих вимушених переселенців отримують грошову допомогу від Євросоюзу, Німеччини і Норвегії / Міжнародна організація з міграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iom.org.ua/ua/16-tysyach-urazlyvyh-vymushenyh-pereselenciv-otrymayut-groshovu-dopomogu-vid-yevrosoyuzu-nimechchynu>.

Гнатюк Т. О.

Институт демографии и социальных исследований имени М.В. Птухи
Национальной академии наук Украины

ДОСТУП К ЖИЛЬЮ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ ЛИЦ, ПЕРЕМЕЩЕННЫХ ВНУТРИ СТРАНЫ

Резюме

В статье рассмотрены жилищные условия наиболее уязвимых категорий лиц, перемещенных внутри страны (лиц старше 60-ти лет и семей с детьми), в Харьковской области. Исследование проведено на основе опроса лиц, перемещенных внутри страны, и местного населения. Проведены полуструктурированные интервью с экспертами рынка жилья в Харьковской области. Внимание уделено таким аспектам: тип помещения, в котором проживают лица, перемещенные внутри страны; определение доли доходов, которая тратится лицами, перемещенными внутри страны, на жилье; трудности и случаи дискриминации, с которыми сталкивались лица, перемещенные внутри страны, при поиске жилья; планы на переезд; отношение местного населения к лицам, перемещенным внутри страны.

Ключевые слова: лица, перемещенные внутри страны, рынок недвижимости, область, Украина.

Hnatyuk T. O.M. V. Ptoukha Institute of Demography and Social Studies
National Academy of Sciences of Ukraine

ACCESS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS TO ACCOMMODATION IN KHARKIV REGION

Summary

The article describes living conditions of the most vulnerable categories of the internally displaced persons (the elderly (over 60) and families with children) in Kharkiv region. The study was conducted on the basis of a survey of the internally displaced persons and the local population. Semi-structured interviews with experts of the real estate market of Kharkiv region were conducted. The author pays attention to the following aspects: types of accommodation where the internally displaced persons stay; share of income spent by the internally displaced persons on housing; difficulties and cases of discrimination faced by the internally displaced persons while finding accommodation; plans of the internally displaced persons for moving to other regions; attitude of the local population toward the internally displaced persons.

Keywords: internally displaced persons, real estate market, Kharkiv region, Ukraine.

УДК 005.35

Колосок А. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Герус О. А.

КЗ «Луцький навчально-виховний комплекс загальноосвітня школа I–III ступенів

№ 22 – ліцей Луцької міської ради»

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ»

У статті досліджено теоретичні питання формування сутності поняття «соціальна відповідальність бізнесу». Розглянуто еволюцію концепції соціально відповідальної діяльності у вітчизняній науці. Визначено основні складники соціальної відповідальності бізнесу, їх взаємозв'язок, напрями реалізації та мету функціонування.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціальне підприємництво, соціально відповідальна діяльність.

Постановка проблеми. Становлення соціальної відповідальності в українському суспільстві неминує призводити до її розповсюдження в усі сфери народного господарства – від дрібного підприємця до великих компаній. Проте неможливо бездумно переносити загальноприйняті принципи світової практики соціальної відповідальності на українську економіку, оскільки Україна – велика держава зі значним економічним потенціалом, що має свої особисті інтереси на міжнародному ринку продукції, установлену роками ментальність та перебуває в стані перманентної війни.

Отже, впровадження соціально відповідального підходу в реаліях української економіки слід проводити, враховуючи інтереси місцевих громад, рівень доходів працівників, особливості вітчизняного законодавства та фінансові можливості виробників, що хочуть позиціонувати себе соціально орієнтованими підприємствами. Саме специфічні умови, в яких нині перебуває український бізнес, прагнення розвивати його найбільш ефективним шляхом формують актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичні аспекти та світовий досвід соціальної відповідальності досліджували такі зарубіжні вчені, як Г. Боуен [13], П. Друкер [14], М. Фрідмен [15] та ін. Серед вітчизняних науковців вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили О. Березіна [1], Н. Водницька [2], У. Волинець [3], І. Ворончак [4], Л. Грицина [5], О. Зеленко [6], А. Коноваленко [7], А. Куліш [8], Т. Смовженко [10], І. Царик [11], В. Шаповал [12] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи значення наукового доробку цих дослідників, зауважимо, що питання соціальної відповідальності в розрізі суб'єктів економіки на регіональному рівні залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні теоретичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо розвитку соціальної відповідальності суб'єктів економіки та налагодження їхньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція соціальної відповідальності пройшла багато стадій теоретичного розвитку, зокрема філантропія, стратегічна філантропія, соціальні інвестиції, соціально-етичний маркетинг, соціальна відповідальність. Концепція вдосконалювалася та все більш глибоко тлумачилася дослідниками.

Нині не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «соціальна відповідальність бізнесу», а також єдності думок щодо її складу, структури та методів прояву (табл. 1).

Л. Грицина зазначає, що «соціальна відповідальність підприємства – це добровільна його діяльність, яка перевищує визначені в законодавстві вимоги до роботи підприємства та охоплює екологічну, суспільну, трудову та економічну сфери відповідальності перед навколишнім середовищем, суспільством, територіальними громадами, працівниками, постачальниками, споживачами та акціонерами» [5, с. 43].

О. Березіна стверджує, що соціальна відповідальність корпорації – це «соціально-економіч-